

دستگاه آوانگار فارسی

اثر: مهندس علی معماریان

مربی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی

(ص ۱۰۱ تا ۱۱۳)

چکیده:

کوشش برای رفع نواقص خط فارسی جهت نگارش آواهای زبان از دیرباز بویژه در دوران اخیر مورد توجه صاحبانظران و علاقه‌مندان بوده است. لیکن، علیرغم توفیق نسبی بعضی از راه‌حلها، هیچ‌کدام از جامعیت و منطق ریاضی برخوردار نبوده‌اند. در این زمینه بعضی پا را فراتر نهاده و پیشنهاد جایگزینی خط انگلیسی با کمی تغییر را به جای خط فارسی نموده‌اند. (نظیر راه حل ارائه شده در کتاب "ایران دبیره یا خط جهانی"، ۱۳۴۵)

اگر چه تحقق چنین اندیشه‌ای مورد استقبال قرار نگرفت ولی در عمل، خط انگلیسی از سوی غالب مجامع علمی ایران برای نگارش آواهای زبان فارسی پذیرفته شده است.

واژه‌های کلیدی: آوانگاری، زبان فارسی، خط فارسی، خط انگلیسی.

مقدمه:

شایسته است سرآغاز طرحی ابتکاری چون دستگاه آوانگار فارسی همراه شمه‌ای هر چند کوتاه از کوشش گذشتگان برای نگارش آواهای زبان فارسی باشد. چنین آغازی می‌تواند پایه‌های نظری و ضرورت‌های پرداختن به این مهم را بیان نماید. لیکن به واسطه حوزه تخصصی نگارنده (مهندسی معماری) انجام چنین مطالعه‌ای مشکل می‌نماید. ولی با اطمینان می‌توان گفت حاصل تلاش متقدمین هر چه بوده محصولی جز این نداشته که امروز خط انگلیسی برای نگارش آواهای زبان فارسی پذیرفته شده است.

بی‌تردید مشخصه رشته معماری در درک کالبد (شکل) و ارتباط آن با معنا (محتوا) نقش اساسی در طراحی دستگاه آوانگار فارسی داشته است. از این رو به عقیده نگارنده، تحقیق انجام شده را می‌توان در حوزه مشترک معماری و زبان‌شناسی قرار داد.

آوانگاری با خط فارسی

نگارش آواهای زبان فارسی با استفاده از خط فارسی مرسوم با مشکل مواجه است که در زیر بدان اشاره شده است:

حروف نگارش شده با سه مصوت $\bar{\quad}$ $\acute{\quad}$ $\grave{\quad}$ از شش مصوت زبان فارسی را منحصرأً به یک صورت می‌توان تلفظ نمود. لیکن سه مصوت دیگر زبان فارسی که معادل انگلیسی آنها به صورت $i - \bar{a} - u$ (کلیه حقوق مادی و معنوی حاصل از دستگاه آوانگار فارسی اعم از شیوه و علامتهای به کار رفته برای دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است) نمایش داده می‌شود، نشانه‌ای در خط فارسی نداشته و برای نگارش آنها از سه حرف (صامت) **ا - ی - و** که در ردیف حروف نوشته می‌شوند استفاده می‌گردد.

- حروف «الف» نقش صامت را دارد (صدای چاکنای) **احمد**

بابا	- حرف «الف» نقش مصوّت را دارد.
یارب	- حرف «ی» نقش صامت را دارد.
بیدار	- حرف «ی» نقش مصوّت را دارد.
توان	- حرف «و» نقش صامت را دارد.
بوستان	- حرف «و» نقش مصوّت را دارد.

نظر به اینکه سه حرف **ا - ی - و** گاه نقش صامت و گاه نقش مصوّت را در خط فارسی ایفا می‌نمایند، به این نتیجه رسیدیم که با خط فارسی مرسوم نمی‌توان زبان فارسی را نگارش آوایی نمود. لذا فکر آوانگاری زبان فارسی از طریق طراحی خطی در کنار خط فارسی به وجود آمد.

شرح مراحل طراحی (دستگاه آوانگار فارسی):
با توجه به شرحی که در خصوص شیوه نگارش مصوت‌های شش‌گانه گذشت، در زیر حرف (صامت) **ج** (جهد) همراه با مصوّت‌های شش‌گانه فارسی نگارش شده است.

جَ - جِ - جِي - جَا - جُ - جُو

سه مورد **جَ - جِ - جِي** تنها یک بیان آوایی دارند. در صورتی که سه مورد دیگر یعنی **جَا - جُو - جُو** را به گونه‌های مختلف می‌توان تلفظ نمود. به عنوان مثال، مورد **جِي** را به صورت **ji jy joy jey** و... می‌توان تلفظ کرد.

در خط پیشنهادی (دستگاه آوانگار فارسی) سه نشانه **۵** **۱** **۶** معادل

سه مصوت انگلیسی u - ā - i در نظر گرفته شده که در بالای حروف نگارش می‌شوند.

در زیر حرف ج همراه با مصوت‌های شش‌گانه (سه نشانه، پیشنهادی) نگارش شده است.

ج - ج - ج - ج - ج - ج

به منظور هماهنگی در محل استقرار مصوت‌ها و استفاده بعدی، در بخش دوم دستگاه آوانگار فارسی، مصوت در بالای حرف به صورت ——— در نگارش می‌شود.

صورت نهایی نگارش حرف ج با شش مصوت مورد نظر دستگاه آوانگار فارسی به صورت زیر خواهد بود.

ج - ج - ج - ج - ج - ج

ju jo ja ji je ja

هر یک از حالات شش‌گانه حرف ج همراه با مصوت مربوط را منحصراً به یک صورت می‌توان تلفظ نمود.

ملاحظه‌ای که لازم است هنگام نگارش آواهای زبان فارسی در نظر گرفته شود و رعایت آن پیامد طبیعی به کارگیری نشانه‌های طراحی شده می‌باشد آن است که حرف «الف» نه تنها در اول کلمات صدای چاکنای (صدای حرف «ع» در واژه سعدی) خواهد داشت بلکه در وسط و آخر کلمات اگر ظاهر شود نیز، صدا چاکنای را دارد و حروف ی و و در دستگاه آوانگار فارسی منحصراً صامت

تلفظ می شوند. و هیچ‌گاه نقش مصوّت نخواهند داشت.

خط فارسی

خط آوانگار

أَحْمَد	أَحْمَد (کلماتی که روی آنها عاری از مصوّت می باشد ساکن تلفظ می شوند)	أَحْمَد
ایران		أِرَان
ابراهیم		أَبْرَهْم
أَهْمِيَّت		أَهْمِيَّت
سعدی		سَعْد
تأویل		تَأْوِل
طاووس		طَوْس
مُطْمَئِنَّا		مُطْمَئِنَن
إِسْتِعَانَت		إِسْتِعَنْت
أَشْيَاء		أَشْيَا
تَأْنِس		تَأْنِس
پارگین		پَرْگِن
گَو		گَو

ویژگی‌های دستگاه آوانگار فارسی

در زیر مشخصات و ویژگی‌های دستگاه آوانگار فارسی (خط آوانگار فارسی) از جمله مقایسه آن با استعدادهای خط انگلیسی، برای نگارش آواهای زبان فارسی، آورده شده است.

۱- در الفبای انگلیسی، حرف یا نشانه‌ای معادل صدای چاکنای وجود ندارد و برای نگارش آن معمولاً از علامت «؟» استفاده می‌شود.
در زیر کلمه «آبادی» با خط انگلیسی و خط آوانگار فارسی نگارش و مقایسه شده است.

اُ بُدْ = **abadi**؟

۲- طول خط آوانگار فارسی از طول خط لاتین کوتاه‌تر است.

ostokhān

اُسْتُخْنُ

این مهم در تهیه نقشه‌های جغرافیایی که متراکم هستند کاربرد دارد.

۳- خط آوانگار فارسی مفاهیم را در قیاس با خط لاتین بهتر منتقل می‌کند.

Man ? arz dāram

در جدول زیر ضمن مقایسه صامت‌های خط آوانگار فارسی با خط انگلیسی

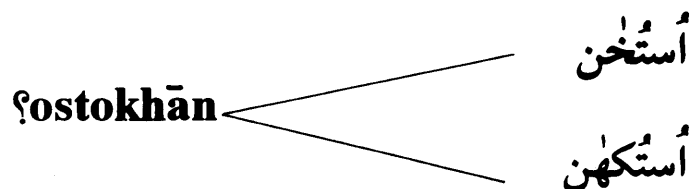
حروف انگلیسی که نمایشگر دو یا چند حرف فارسی می‌باشند با زمینه تیره مشخص شده‌اند.

جدول مقایسه صامت‌ها

الفبای خط انگلیسی	الفبای فارسی (الفبای خط آوانگار فارسی)
ندارد	ا (صدای چاکنای)
b	ب
p	پ
t	ت
s	ث
j	ج
ندارد	چ
h	ح
ندارد	خ
d	د
z	ذ
r	ر
z	ز
ندارد	ژ
s	س
ندارد	ش
s	ص
z	ض
t	ط
z	ظ

ندارد	ع
ندارد	غ
f	ف
ندارد	ق
k	ک
g	گ
l	ل
m	م
n	ن
v	و
h	ه
y	ی

۴- به منظور نگارش حروف چ - ق - خ - ژ، با خط انگلیسی، معمولاً از حروف ترکیبی ch - gh - kh - zh استفاده می شود که به دو گونه می توان آنها را تلفظ نمود:

برای جلوگیری از دوگانه خوانده شدن حروف ترکیبی، بعضاً زیر دو حرف خط تیره قرار می دهند. (kh) یا نشانه ای دیگر (X) را جایگزین می کنند. باید توجه

داشت هر چه تعداد نشانه‌ها یا قراردادهای بیشتر می‌شود. آموزش و فراگیری خط آوانگار مشکل‌تر خواهد شد.

۵- دستگاه آوانگار فارسی از آن جهت که به یک حالت خوانده می‌شود، این امکان را دارد تا از طریق رایانه استفاده شود (تبدیل گفتار به نوشتار و برعکس).

۶- خواندن متن‌های دشوار (نظم و نثر) با استفاده از دستگاه آوانگار فارسی با سهولت امکان‌پذیر بوده و کودکان دبستانی با استفاده از دستگاه فوق خواهند توانست متن‌های دشوار را بخوانند.

آن خم‌هنگون که چون ریم‌همنم پالود و سوخت
شد سکاھن پوشش از دود دل دروای من

(خاقانی)

ان خم‌هنگن ک چن ریم‌همنم پلُد سُخت
شد سکاھن پوشش از دود دل دروای من

نشید رسولان در محفل دوستان تغرید بلبلان است بر ساحت

(بخشی از نامه فتحعلی‌شاه قاجار به ناپلئون)

بوستان

تَشَدُّ رَ سُلْنِ دَر مَحْفَلِ دُسْتَنِ تَغَرَّدُ بِلْبُلْنِ سِتْ بَر سَحْتِ بُسْتَنِ

۷- آموزش خط آوانگار فارسی در قیاس با آموزش خط انگلیسی، برای نگارش آوای زبان فارسی، به زمان کمتری نیاز دارد و با معلومات در سطح نهضت سوادآموزی نیز می‌توان از آن استفاده نمود.

الف - آموزش مصوتها

خط فارسی	جَ	جِ	جِي	جا	جُ	جو
دستگاه آوانگار فارسی	جَ	جِ	جِي	جَا	جُو	جُو

ب - حرف (صامت) الف در اول، وسط یا آخر کلمات همواره صدای چاکنای (صدای حرف "ع" در واژه سعدی) خواهد داشت.

۸- در خط آوانگار فارسی کلیه مصوت‌ها در بالای حرف و صامت‌ها (حروف) در روی کرسی خط نگارش می‌شوند. لذا تشخیص و تفکیک صامت و مصوت‌ها در قیاس با خط انگلیسی که در یک ردیف نگارش می‌شود آسانتر است.

عَلَى مَرِيَمَ = Ali-e-Maryam

تذکر: در مواقعی حرف (صامت) و معادل w تلفظ می‌شود که می‌توان به صورت زیر کلمه "بانوان" را نوشت:

$$\text{bānowān} = \text{بُنُون}$$

دستگاه آوانگار فارسی کاربردهای گوناگونی دارد که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱- نگارش آواهای زبان فارسی با استفاده از علائم و نشانه‌ها برآمده و همسو با خط فارسی.

۲- تسهیل در آموزش زبان فارسی بویژه برای خارجی‌ان.

۳- استفاده در نقشه‌های جغرافیایی.

نتیجه‌گیری:

با توجه به مواردی که گذشت نتایج زیر حاصل می‌شود.

۱- معرفی نواقص خط انگلیسی برای نگارش آواهای زبان فارسی.

۲- گسترش زبان و ادب فارسی.

۳- مدت زمان آموزش خط آوانگار فارسی بسیار کم می‌باشد.

۴- خط آوانگار فارسی می‌تواند از طریق رایانه (اینترنت) پیام‌ها را بدون هیچ اشتباه در نوشتن و خواندن منتقل نماید.

تقدیر و تشکر:

سپاس و ستایش خدای را که بر من منت‌گذارد تا بتوانم دستگاه آوانگار فارسی (بخش نخست) را به انجام رسانم.

برخود لازم می‌دانم نتیجه به دست آمده از دستگاه آوانگار فارسی را مدیون حسن تدبیر استاد ارجمند آقای دکتر هادی ندیمی بدانم. ضمناً از آقایان دکتر شیخ‌الاسلامی، دکتر حق‌شناس و دکتر افخمی که زمینه ارزیابی دستگاه آوانگار فارسی را فراهم آوردند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

قند به بنگاله رفت از قدم فارسی
میکنه در خانه رفت از هنر فارسی
حک کنم این نغمه را تا که شود آشکار
آنچه بود پرده پوش در طبق فارسی

منابع و مأخذ:

- ۱- آواشناسی، مؤسسه انتشارات آگاه، علی محمدحقی شناس، ۱۳۶۵.
- ۲- آواشناسی زبان فارسی، مرکز نشر دانشگاهی، یدالله نمره.
- ۳- دستور خط فارسی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سلیم نیساری، ۱۳۷۴.

